

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА СПОРТСМЕНІВ ТА ЇЇ ПРОФІЛАКТИКА

Першин О. І. к. пед. н., Жук В. О., Юр'єва М. А.

Харківська державна академія фізичної культури

Анотація. У даній статті розглянуто проблему, пов'язану з одним із проявів сучасного суспільства – девіантна поведінка спортсменів та її профілактика.

Ключові слова: девіантна поведінка, спорт, особистість, профілактика, спортсмен, виховно-профілактична робота.

Вступ. Спорт як вид діяльності людини має на меті досягнення найвищих результатів [1]. І, як відомо, спорт для багатьох є професійним видом діяльності, де часом переможця та переможеного розділяють мізерні величини. У зв'язку з цим, у наш час важливу роль у процесі підготовки спортсменів до змагань відіграють не лише раціонально підібрані вправи, навантаження, інтервали відпочинку, харчування тощо [13], а й психологічна підготовка [5, 6]. Ні для кого не секрет, що у процесі такої підготовки тренери привчають своїх вихованців бути переможцями, бути кращими, але досить часто це може призводити до завищеної самооцінки, надмірної амбіційності та самовпевненості. І якщо своєчасно не проводити виховно-профілактичну роботу при підготовці спортсменів, це може призвести до так званих девіацій у поведінці [11, 12].

Порівняно зі звичайними середньостатистичними людьми спортсмени мають те, що можна назвати "суперздібностями", і в деяких випадках така людина може становити загрозу суспільству. Також девіації в поведінці можуть негативно позначатися на мотивації до занять спортом, що, як наслідок, призводить до зниження спортивних результатів [5]. Тому ми вважаємо, що ця

тема є досить актуальною та важливою, особливо у процесі підготовки юних спортсменів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження проводилося згідно з Тематичним планом Харківської державної академії фізичної культури наукової теми «Вдосконалення процесу фізичного виховання в навчальних закладах різного профілю» на 2016–2020 рр. (№ держреєстрації 0115U006754).

Мета дослідження: вивчити особливості девіантної поведінки спортсменів та основні прийоми виховно-профілактичної роботи.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури вивчити та узагальнити основні фактори девіації поведінки спортсменів.
2. Охарактеризувати основні прийоми виховно-профілактичної роботи зі спортсменами, які мають схильність до девіантної поведінки.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження проводилося на основі аналізу та синтезу науково-методичної літератури з використанням методів узагальнення, абстрагування, формалізації та ідеалізації.

Результати дослідження та їх обговорення. Під девіантною поведінкою прийнято розуміти відхилення від соціальних норм. Як зазначають деякі автори, девіантна поведінка набула останнім часом масового характеру, що ставить це явище в центр уваги педагогів, медичних працівників, психологів, соціологів, а також правоохоронних органів [9].

Відповідно до досліджень І. В. Чумакова [15] спортсмени, які відрізняються агресивністю поведінки (часто конфліктують із однолітками, з батьками, вчителями тощо), мають низький рівень розвитку морально-етичних якостей, але при цьому у них все одно проявляється доброзичливість та відгукливість у спілкуванні.

Для організації та проведення своєчасної профілактики девіантної поведінки серед спортсменів, з метою оперативної корекції та оцінки її

ефективності, необхідно проводити моніторинг факторів ризику, тобто педагоги, психологи, тренери повинні постійно відстежувати ситуацію.

Згідно з даними І. В. Дубровіної та співавторів [7], відхилення в поведінці спортсменів можуть бути зумовлені такими факторами:

1. соціально-педагогічною занедбаністю, коли спортсмени поведуться неправильно через свою невихованість, сформовані негативні стереотипи поведінки, відсутність у них необхідних позитивних знань, умінь та навичок;
2. глибоким психологічним дискомфортом, викликаним неблагополуччям сімейних відносин, негативним мікрокліматом у сім'ї, систематичними навчальними невдачами, невдалими взаємовідносинами з однолітками в класі, неправильним (несправедливим, грубим) ставленням до нього з боку батьків, вчителів тощо;
3. відхиленнями у стані психологічного та фізичного здоров'я і розвитку, віковими кризами, акцентуаціями характеру та іншими причинами фізіологічного і психоневрологічного характеру;
4. відсутністю умов для самовираження, незайнятстю корисними видами діяльності, відсутністю позитивних і значущих соціальних та особистих життєвих цілей і планів;
5. бездоглядністю, негативним впливом навколишнього середовища і розвивається на цій основі соціальною дезадаптацією, зміщенням соціальних і особистісних цінностей з позитивних на негативні.

Необхідно пам'ятати, що обов'язковою умовою в організації та проведенні виховно-профілактичної роботи зі спортсменами девіантної поведінки, на думку авторів, які займалися вивченням цього питання, є застосування спеціальних педагогічних прийомів, що сприяють оптимізації психоемоційної сфери особистості. Зазначимо, що при перевихованні необхідно враховувати індивідуальні особливості спортсменів та сприйнятливність до педагогічних впливів [8].

А. Л. Ареф'єв [2], С. А. Белічева [3] пропонували впроваджувати своє програмно-змістове та методичне забезпечення профілактики девіантної поведінки спортсменів із використанням фізичної культури та спорту з урахуванням таких положень:

- оздоровчо-профілактична спрямованість фізичної культури та спорту, що сприяє формуванню стійкого інтересу до систематичних занять фізичними вправами;
- адекватність засобів і методів фізичної культури та спорту особистісним особливостям спортсменів, їхнім інтересам та потребам, з використанням педагогічних прийомів, спрямованих на зниження рівня тривожності та агресивності, підвищення самооцінки особистості, розвиток фізичних та морально-етичних якостей, підвищення мотивацій до навчальної та фізкультурно-оздоровчої діяльності.

При складанні програми профілактики девіантної поведінки спортсменів засобами фізичної культури та спорту слід враховувати вікову періодизацію фізичного, психічного та морального розвитку спортсменів, а також не забувати про особливості віково-статевих відмінностей, особистих мотивів та інтересів у сфері фізичної культури та спорту [2].

Також слід зазначити, що педагогічна неспроможність батьків, неповна сім'я, неблагополучні сім'ї збільшують можливість появи у спортсменів негативного ставлення до навколишнього світу, що з віком може набути стійкого характеру.

Несприятливий психічний стан необхідно усувати на початковому етапі розвитку. У старшому віці ці стани можуть закріпитися і перейти в стійку рису характеру та поведінки особистості, що вимагатиме великих зусиль для подолання цих станів [8, 10, 14].

В. Д. Комар [10] були розроблені та апробовані основні принципи і правила структурування та побудови виховно-профілактичної роботи зі спортсменами девіантної поведінки:

- наголос не лише на мотиваційні потреби, а й на придбання позитивних якостей, що сприяють суспільній інтеграції;
- виконання функції раннього та загального попередження і функції перевиховання. Засоби і методи повинні підбиратися залежно від домінування функціональної спрямованості;
- поєднання занять фізичною культурою та спортом із соціально корисними видами діяльності у рамках загальношкільних заходів;
- цінність тієї чи іншої фізкультурно-оздоровчої діяльності у процесі виховно-профілактичної роботи. Головна особливість полягає у ступені емоційного збудження, яке відчуває особистість під впливом фізичних вправ.

Висновки:

1. Девіації у більшості спортсменів можуть виражатися наявністю підвищеного рівня агресивності, конфліктності та тривожності, заниженої самооцінки особистості.
2. Вікові зміни психічної та емоційної напруженості неоднозначні, однак більшість авторів вважає, що найбільше девіаціям піддаються підлітки.
3. При профілактиці девіантної поведінки рекомендують використовувати поєднання фізкультурно-оздоровчих та соціально корисних видів діяльності у рамках загальношкільних заходів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку є розробка експрес-методів виявлення девіацій спортсменів.

Список літератури

1. Ажиппо, О. Ю., Коновалов, В. В., Приходько, В. В., Дорофєєва, Т. І., Табінська, С. О., & Жук, В. О. (2014). *Вступ до вищої фізкультурної освіти: навчальний посібник*. Харків: Точка.
2. Арефьев, А. Л. (2003). Девиантные явления в среде учащейся молодежи. *Народное образование*, (7), 193-200.

3. Беличева, С. А. (2001). Превентивная практика и социальная работа с детьми и семьями группы риска в Финляндии. *Профессиональная библиотека работника социальной службы*, (2), 34-39.
4. Вингендер, И. (2000). Социально-психологические аспекты девиаций в Венгрии. *Психологическая наука и образование*, (3), 5-15.
5. Гант, Е. Е., & Орленко, Е. М. (2016). Психологические средства восстановления психической работоспособности спортсменов. *Физическое воспитание студентов*, (5), 4-9.
6. Гант, О. Є. (2014). Діагностика перцептивно-гностичної сфери спортсменів на начальних етапах підготовки як умова збереження їх психологічного здоров'я. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, (2(2)), 95-102.
7. Дубровина, И. В. (2003). Юноши и девушки "группы риска". *Практическая психология образования*. М.: Просвещение, 436-458.
8. Ильин, Е. П. (2012). *Психология спорта*. СПб.
9. Ковальчук, В. (2016). Запобігання девіантній поведінці молоді засобами фізичної культури. *Спортивна наука України*, (4), 8-11.
10. Комарь, В. Д. (2003). Предупреждение и преодоление отклонений в поведении подростков. *Классный руководитель*, (4), 86-103.
11. Пономарева, Т. А. (2017). Особенности девиантного поведения подростков: социокультурный аспект. *Инновационная наука*, (3-1), 254-257.
12. Тарасенко, А. А., & Апальков, А. В. (2017). Подростковая девиация и её профилактика посредством занятий в спортивных секциях. *Успехи современной науки и образования*, 1(4), 112-114.
13. Терентьева, Н. М., Мамешина, М. А., & Масляк, І. П. (2010). *Теорія і методика фізичного виховання: навч. посіб.* Харків: ХДАФК.
14. Трус, И. (2002). Школьники с девиантным поведением: особенности воспитания. *Воспитание школьников*, (7), 44-46.

15. Чумаков, И. В. (2002). Психологическая карта учащегося группы риска в системе профилактики девиантного поведения подростков. *Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы*, (2), 41-57.